

GÖSTA BOHMAN:

Mitten och makten

I boken "Mellan Palme och Bohman" skriver Sven-Erik Larsson om liberala strategier.

Belysningen av den ledande folkpartigenerationens tänkande och handlande — efter Bertil Ohlin och Sven Wedén och fram till Bengt Westerbergs inträde på scenen — är förödande för partiet.

Samsyn med socialdemokraterna framstod som helt överordnad samverkan med moderaterna, konstaterar Gösta Bohman.

Gösta Bohman var ekonomiminister i de båda borgerliga trepartiregeringarna.

Förre chefredaktören vid DN Sven-Erik Larsson har med boken "Mellan Palme och Bohman" fullföljt de studier av det inrikespolitiska spelet som han redovisade i sitt verk "Regera i koalition". Det sistnämnda handlade om "Den borgerliga trepartiregeringen 1976–1978 och kärnkraften", det nu aktuella om "Liberala strategier". Där-efter har Larsson i en artikel i DN den 16 november argumenterat för behovet av "politisk samtidshistoria".

Den politiska historieskrivningen har — menar han — "hamnat i bakvatten". Åtskilliga forskare har känslomässiga, för att inte säga ideologiska hämningar mot att syssla med maktspelet på regeringsnivå. Men självfallet finns ett kunskapsbehov på detta område — säkerligen mera angeläget än på de flesta andra. Det är inte officiella fakta som Larsson säger sig vilja ha belysta utan kännedom om den interna process som leder fram till politiska beslut eller politiska blockeringar. Minnet är kort — stryker han under — något som underlättar mytbildningen i den politiska propagandan.

Visst har Larsson rätt både i sin syn på politisk historieskrivning och i fråga om risken för mytbildning. Men dagsaktuella politiska analyser ställer helt andra krav på noggrannhet, sanning och balans än vad som krävs för att skildra förlopp, som ligger långt tillbaka i tiden och som förutsätter en kritisk gallring av det breda faktaunderlag som då står till förfogande. Detta gäller inte minst för forskare vilka beklätt ledande funktioner på den politiska journalistikens områden. Den mängd av snabbt tillyxade bidrag till det kortsiktiga händelseförloppet som publiceringsglada journalister bidragit med un-

der de senaste åren bekräftar detta. Fråga är strängt taget om en skribent med en sådan bakgrund över huvud taget har möjligheter att lösgöra sig från sitt förflutna och sanningsenligt redovisa de sammanhang som begreppet "forskning" kräver.

Förödande för folkpartiet

Den nu utgivna boken förefaller mig betydligt mera balanserad och genomarbetad än Larssons förra samtidshistoriska skildring. Valet av ämne — de liberala strategierna — har lett till att folkpartiet tilldelats huvudrollen. Den bild han sökt teckna skulle ha blivit mer fullständig, om inte folkpartiet fungerat som ett slags pivå kring vilken allt annat rört sig. Övriga parter — moderater, centerpartister och socialdemokrater — har kommit i bakgrunden. Folkpartiet har inte vunnit härpå. Tvärtom. Larssons belysning av den ledande folkpartigenerationens tänkande och handlande — efter Bertil Ohlin och Sven Wedén och fram till Bengt Westerbergs inträde på scenen — är förödande för partiet.

Att jag vågat uttrycka tveksamhet rörande Larssons möjligheter att som pensionerad politisk chefredaktör avsvära sig sina egna preferenser och teckna en helt objektiv bild av verkligheten, innebär inte att jag ifrågasätter hans strävan efter sanning och objektivitet. I stort sett har han lyckats. Men inte helt. Ibland drar han slutsatser, som såvitt jag kan finna, är färgade av hans egen politiska journalistik. Och ibland underlåter han att redovisa fakta som han måste ha känt till, eftersom han bland sina källor uppger mina egna politiska memoarer från de aktuella åren. Ibland drar han alltför långtgående slut-

satser av för mig okända promemorior från mina nära medarbetare — noteringar som främst belyser vederbörandes egna personliga efterhandsfunderingar.

Politisk taktik

Vad Larsson däremot klart dokumenterat är, hur målmedvetet folkpartiet under 70- och 80-talen strävat efter att vinna "självsändighet", "ledarskap" och ökad "politisk makt" genom samarbete med socialdemokraterna i eller utanför kanslihuset.

Begreppet "mittenpolitik" säger i sig ingenting om politikens långsiktiga mål. "Mittenpolitik" får innehåll först när "flygelpartierna" bestämt sig och angivit sina politiska ståndpunkter.

Genom att ensidigt koncentrera sig på denna folkpartiledningens politiska taktik har Larsson kommit att försumma den betydligt intressantare frågan om "maktens användning". Vilken ideologi ville partiledningen förverkliga? Själva ordet ideologi nämns visserligen någon gång, men bara i förbigående. Begreppet "mittenpolitik" säger i sig ingenting om politikens långsiktiga mål. I konkreta beslutsituationer får "mittenpolitik" innehåll först när "flygelpartierna" bestämt sig och angivit sina politiska ståndpunkter. Det som borde vara huvudfrågan kvarstår därmed obesvarad: Vilka politiska drivkrafter vägledde i grunden folkpartiledningen under den period i svenskt politiskt liv, då sannolikheten för ett politiskt paradigmskifte börjat framstå som alltmer realistisk.

Den nya generationen

Övergången från epoken Ohlin till den nya generationens folkpartipolitik ägde rum kort efter Ohlins avgång 1967. Ohlin hade enligt Larsson "framstått som marknadshushållningens mest kompetenta försvarare mot socialistiska framstötter. Gränsdragningen mot socialdemokratin blev markant. Gunnar Helén, som blev partiledare 1969, var kritisk mot Ohlins strategi. Han ansåg att den dåligt tillvaratagit partiets möjligheter till direkt politiskt inflytande. Hedlunds resultatpolitik framstod som lockande. I Heléns ambitioner ingick en regeringskoalition med socialdemokratin".

De tre nya folkpartiledarna — Helén, Ahlmark och Ullsten — ville bygga ut partiets inflytande genom slopad blockpolitik och genom att ensamma eller genom samarbete med centern nå en så stark ställning, att socialdemokraterna blev beroende av mitten, då det gällde politikens utformning. För att uppnå detta mål skulle moderaterna bekämpas. Samarbete åt höger skulle komma i fråga bara till nöds och då det förelåg stark borgerlig majoritet i valmanskåren. Samsyn med socialdemokraterna framstod m a o — om man får tro Larsson — som helt överordnad samverkan med moderaterna.

Småskuren partitaktik

Mycket av småskuren partitaktik och brist på långsiktig ideologisk vilja kom därför att präglade de trettiotal år Larsson skildrar. Själv är jag övertygad om att folkpartiledningens strävan efter makt för maktens egen skull — det vill säga politisk handlingsfrihet i valet mellan socialistisk eller icke-socialistisk partner — skapade för-

virring och misstro inom väljarkåren. En misstro som torde utgöra en förklaring till folkpartiets kräftgång och röstmässigt svaga ställning under de senaste två decennierna. Det var — menar jag — ett inte minst ideologiskt misstag, som den nya folkpartiledningen gjorde sig skyldig till, när den i början av 1970-talet sökte sig bort från Bertil Ohlins politiska, på ett maktskifte inriktade politik.

Larssons kartläggning av perioden mellan 1970 och 1982 tycks mig i själva verket bekräfta betydelsen av långsiktigt, ideologiskt förankrat handlande. Även om Larsson inte explicit tillskriver moderat politik avgörande betydelse för den händelseutveckling som resulterat i dagens fyrpartiregering, finner säkert den noggranna läsaren mellan raderna i Larssons läsvärda verk bekräftelse därpå.

Att det politiska begreppet "borgerlighet" därmed fick en annan innebörd än det tidigare haft må vara en sak. Likaså att den samlade borgerlighetens slagkraft och styrka samt väljarnas förtroende för ett antisocialistiskt alternativ försvagades. Ännu allvarigare var det emellertid enligt min mening, att folkpartiet i sin strävan efter att isolera moderaterna *samtidigt* äventyrade de två borgerliga trepartiregeringarnas strävan efter balans i den svenska ekonomin. Även detta framgår av det material som Larsson offentliggjort. När samarbete i regeringsställning med moderaterna kom till stånd, skulle folkpartitaktiken inriktas på att *inom regeringen* systematiskt motarbeta och begränsa dessas inflytande.

Särskilt märkligt ter sig folkpartiets vägval, om man beaktar den klimatförändring i svensk politik, som enligt Larsson ägde rum under 1970-talet, från kol-

lektivism och planekonomi till en mer liberal samhällssyn. Hos de borgerliga väljarna fick samlingstanken djupt rotfäste. Högervågen — som reaktion mot vänstertänkandet — påverkade enligt Larsson "alltmer det politiska handlingsmönstret. Moderaterna var det parti som snabbare än andra och mera kraftfullt utvecklade de politiska tankar som då alltmer grep omkring sig. Bohman var först på plan."

I själva valrörelsen hade folkpartiledningen kasserat alla affischuppslag som sökte ge partiet "en marknadsinriktad profil", trots att partiet "eller åtminstone delar därav" enligt Larsson öppet anslutit sig till marknadsanpassning. Socialdemokraternas inställning till marknadskrafterna hade — menar Larsson — "med det stora inflytande partiet hade, påverkat hållningen långt in i de borgerliga lägren". Utom hos moderaterna! Men detta bortser Larsson ifrån och återoppar i stället Erik Dahmén's starkt kritiska syn på den socialdemokratiska politiken och de två mittenpartiernas "rädsla att utmana socialdemokraterna".

Ullstens enpartiregering

I överensstämmelse med den vikt för sin "ledarskapsteori" som partiet tillmätte statsministerposten, anser Larsson det ingalunda vara förvånande, att Ullsten valde enpartialternativet efter trepartiregeringens fall hösten 1978. Det fanns "en stark lockelse inom den lilla folkparti-gruppen att bilda regering. Det skulle utvidga partiets maktutövning. Och ge statsrådsposter." Det var "främst taktiska och inte ideologiska motiv" som anfördes. Och Björn Molin citerade i partistyrelsen

gamle Waldemar Svensson: "Högern är ett pack." Men Bertil Ohlin opponerade sig: "En ren folkpartiregering skulle ge ett intryck av totalt sönderfall på den borgerliga sidan."

Ullsten hade före det avgörande beslutet fört långvariga förhandlingar med Palme. Men samtidigt och in i det sista givit mig det bestämda intrycket, att en tvåpartiregering med moderaterna framstod som det viktigaste målet för hans strävanden — en regering som skulle lösa kärnkraftfrågan och därefter öppna möjligheter för en ny trepartiregering.

Även om Palmes ställningstagande mötte kritik bland sina egna, ledde Ullstens taktik till att socialdemokraterna fick större inflytande än de eljest skulle ha fått. Palme hade hösten 1978 nått målet att splittra borgerligheten. Vad Palme siktede till var enligt Larsson "ett andra steg som efter det borgerliga blockets upplösning skulle föra folkpartiet närmare socialdemokratin". Han ville "slå en ordentlig kil in i det borgerliga lägret". Så blev det nu inte, tack vare moderaternas framgångar i 1979 års val och trots att folkpartiet och centern bara någon månad före valet i bl a skattefrågan gjort ett gemensamt uttalande som enligt Ullsten "hade udden riktad mot moderaterna".

När det sedan under våren 1979 hade börjat gå dåligt för Ullstens enpartiregering och opinionssiffrorna alltmer bekräftade detta, skyllde Ullsten på Palme: Han var för svag. Han kunde eller vågade inte göra något mer av samarbetet. Det fanns "inte mer att hämta där". Då återsod till sist bara det borgerliga samarbetet. Men ett borgerligt alternativ fick inte inför valet "stämplas som högerdominerat".

Larsson konstaterar att vid denna tid-

punkt betraktade stora väljargrupper en politisk anknytning som äventyrade det borgerliga regeringsalternativet "som en oacceptabel utmaning". Så länge det fanns en borgerlig majoritet "kunde det emellertid från Ullstens utgångspunkt räcka om relationerna till socialdemokraterna var så pass goda, att dessa betraktade folkpartiet som det bästa borgerliga alternativet".

Ullsten hade det inte lätt den sommaren. Han var splittrad och villrådig. Larsson sammanfattar:

"Manifesterad mittenpolitik i någon form hade ända sedan början av 1960-talet varit en metod att avskilja för att inte säga diskriminera moderatpolitiken som mindre trovärdig i händelse av borgerlig regeringsbildning. Under moderata expansionsperioder framstod mittenpolitiska deklARATIONER som särskilt angelägna. Opinionskurvan för moderaterna var på uppåtgående visade Sifomätningarna i maj och juni. De gav moderaterna fler sympatisörer än de andra borgerliga partierna erhöill. Det var inte längre folkpartiet utan moderaterna som partimässigt framstod som en *störningsfaktor* (kurs av mig) på den borgerliga sidan. Den utvecklingen hade centern och folkpartiet ett gemensamt intresse av att ta itu med på beprövat sätt."

Ingemar Eliassons roll

Efter folkpartiets stora förluster i 1979 års val uppkom åter en livlig vägvalsdebatt. Skulle — menade Ullsten när röst-räkningen ännu inte avslutats — "denna resultera i en icke-socialistisk majoritet, då hade folkpartiet initiativet". Och i en förtrolig PM till Ullsten hävdade Ingemar

Eliasson — som i Larssons skildring under hela det berörda skedet framstår som folkpartiets mest militanta högerätare — att folkpartiet borde "spela en ledande roll även efter valet". Han uteslöt inte en koalition mellan socialdemokraterna, folkpartiet och centern. En tänkbar lösning vore, att Ullsten kvarstod som statsminister. Det var ställt "utom allt tvivel, att folkpartiet hade en roll att spela i svensk politik". "Mitterst i mitten vore vi bryggan över blockgränsen" — hette det. Den rollen vore helt "förenlig med vår ideologi. Att Bohman rasade gjorde mindre." De viktigaste argumenten för mittenregeringar vore, *dels* att de kunde föra en ekonomisk politik som gillades av löntagarorganisationerna, *dels* "att högerkrafterna måste bekämpas".

När det konstaterats att de borgerliga vunnit med en enda rösts majoritet, var folkpartiledningen fortfarande militant: Dess "absoluta krav var att Ullsten skulle bli statsminister om partiet skulle delta i en trepartiregering".

Nu blev det inte så. Fälldin tog statsministerposten trots att moderaterna efter valet var det största av de tre partierna. Och Karin Söder hade plötsligt glömt bort sitt tidigare gentemot Ullstens kandidatur riktade uttalande, att "det största borgerliga partiet borde besätta statsministerposten".

Att en växling skulle kunna ske i valet av samarbetspartner hade inte varit främmande för Bertil Ohlin men först måste, hade han hävdad, de borgerliga partierna ha visat att de tillsammans kunde erövra regeringsmakten. Genom 1979 års val hade detta villkor uppfyllts. Det låg därför nära till hands — menar Larsson — att folkpartiledningen även nu förde in en

koalition med socialdemokraterna i sina kalkyler. Men opinionen inom och utom partiet var – fortsätter han – vid den tidpunkten knappast mogen för en sådan utformning av självständighetslinjen. Det blev i stället en återgång till den tidigare blockpolitiken. Det fanns dock en djup olust över vägvalet hos flera av de ledande i folkpartikretsen. Detta bidrog till att trepartikonstellationen inte blev långlivad. Den ersattes efter "den underbara natten" av en mittenregering. Genom att denna – skriver Larsson – "1981 omfattade både folkpartiet och centern behärskade den mittfältet och hade därigenom fått en parlamentarisk position, som kunde göra den traditionella självständighetslinjen trovärdig".

Larsson bortser – när han drar sin besynnerliga slutsats – från att den efter den underbara natten tillkomna tvåpartiregeringen fått sitt mandat först sedan Thorbjörn Fälldin som blivande statsminister utfäst sig gentemot moderaterna att föra den politik till vilken riktlinjer dragits upp av den moderata ekonomiministern *samt att moderaterna därför tolererade tvåpartiregeringen fram till det val 1982, som blev det sämsta i folkpartiets historia. Det kan knappast ha bidragit till att göra folkpartiets "traditionella självständighetslinje trovärdig". Moderaternas rekordval 1982 bekräftar ytterligare detta faktum.*

1979 års trepartiregering

Det från allmänpolitisk och samhällsekonomisk synvinkel mest beklämmande avsnittet i Larssons avhandling rör folkpartitaktiken *inom* 1979 års trepartiregering. Den var inriktad på att till varje pris underminera alla förslag till sanering av den

svenska ekonomin som framfördes av den moderata ekonomiministern. Även om Ullsten så småningom började begripa, att ekonomin krävde bestämda och målmedvetna åtgärder, saboterade han alla moderata initiativ. Här skulle minsann inte bedrivas någon moderatpolitik! Men kort därefter lades från folkpartiets egen sida fram förslag som – om inte identiska – låg i linje med vad ekonomiministern förgäves sökt få genomfört.

Åter till Eliasson: "Det vore olyckligt för landet om det stora icke-socialistiska partiet i framtiden skulle vara moderaterna." Nej, regeringens ekonomiska politik fick inte – "stämplas som högerstyrd". Detta var, menar Larsson, "ett profileeringsproblem" för folkpartiet.

Den taktik som Ullsten valde, belyses än mer av händelseutvecklingen i slutet av 1980 och början av 1981, då de samhällsekonomiska svårigheterna blev överhängande och krävde snabbt insatta saneringsåtgärder. Alla mina initiativ placerades emellertid i skrivbordslådan. Men – skriver Larsson – "även om folkpartiledningen av taktiska skäl höll Bohman tillbaka, var den i sak djupt oroad av läget och hade under hösten interna överläggningar om ett åtgärdsprogram".

"Mest smärtsamt för Bohman" – fortsätter han – var "att finansplanen 1981/1982 inte tog upp de konkreta åtgärder som Bohman förordat utan begränsade sig till en allmän beskrivning av läget." Larsson medger att detta sannolikt bidrog till den valutakris i januari som jag varnat för. Men när jag lade fram ett ekonomiskt åtgärdsprogram tog "Ullsten och Eliasson fram rödpennan och strök ned programmet. Folkpartiledningens motiv var bl a att Bohman inte, vilket han eftersträvade

skulle få framstå som dirigent för regeringens ekonomiska politik". Att "hålla honom kort var en strategi som Eliasson hade förordat redan våren 1980."

När sedan valutakrisen kom som ett brev på posten i januari 1981 lade emellertid Ullsten själv fram ett krispaket med i stort sett samma innehåll som mitt eget. Trots den partitaktiska hållningslösheten säger sig Larsson likväl "förstå Ullsten. Någon upphovsmannarätt till ekonomiska åtgärder finns inte. Det intressanta är tidpunkten när sådana krävs och av vem".

Nej, Herr Larsson! Det historiskt och ekonomiskt intressanta är att det Ullstenska paketet kom *efter* den valutakris som jag velat *förhindra* med mina förslag. Samt dessutom att ansvaret inom regeringen för den ekonomiska politiken främst åvlade ekonomiministern och inte utrikesministern. Hadar Cars hade, enligt Larsson, vid denna tidpunkt i en PM "pläderat för ett uppbrott från en handlingsförlamad regering och från ett organiserat samarbete med den politiska högern. Förutsättningarna för en koalition med socialdemokraterna borde undersökas."

För den taktik som jag här berört och som skapade samarbetsvärigheter och förlorad handlingskraft inom trepartiregeringen, svarade främst Ullsten själv. Men han hade god hjälp — inte främst av den för finanspolitiken ansvarige Mundebo utan nu som tidigare av Eliasson. Hos honom fanns sannerligen ingenting av det "kristliga sinnelag", som han i andra sammanhang velat framtona. Hans motto "tag struption på högern" var betecknande för hans inställning ända fram till "den underbara natten", då folkpartiet lyckades förverkliga det uppsåt som partiet *redan ett år tidigare* givit uttryck åt, nämligen, enligt

Larsson, "att mer eller mindre pressa moderaterna ut ur regeringen i samband med en uppgörelse med socialdemokraterna".

Med facit för ögonen

Det finns all anledning att, med facit för ögonen och efter att ha läst Larssons skildring, fråga sig vad som skulle ha hänt i svensk politik — och svensk samhällsekonomi — om de två "mittenpartierna" gemensamt följt upp det sk utspel som de tre borgerliga partiledarna gemensamt gjorde i slutet av 1971 under den svåra samhällsekonomiska kris som den av Gunnar Sträng då nästan enväldigt styrda politiken hade lett till.

Jag har i andra sammanhang gjort gällande att de tre borgerliga, dessförinnan splittrade partiernas gemensamma framträdande hösten 1971 utgjorde "en vändpunkt i svensk oppositionspolitik". Vad hade hänt om den vändpunkten fått utgöra grundval för en konsekvent borgerlig oppositionspolitik inriktad på det gemensamma syftet att beröva socialdemokraterna regeringsmakten? Möjligheterna härtill framstod som gynnsamma. Mycket av det elände som återgängen till folkpartiled "mittenpolitik med udden riktad mot moderaterna" medförde, borde då objektivt sett ha kunnat förebyggas. Bland annat de två för Sveriges konkurrenskraft förödande Haga-uppgörelserna? Den samhällsekonomiska obalans som under 1970-talet blev alltmer framträdande hade kunnat förhindras. Larsson medger att folkpartiets mittenpolitik alltför länge präglades av Keynes ekonomiska teorier.

Nu blev det inte så. Nu följde fortsatt expansion av den offentliga sektorn och en långt snabbare ökning av det samlade

skattetrycket hos oss än i andra med oss konkurrerande länder. Folkpartiet fick möjlighet att växelvis spela på än den ena än den andra planhalvan och därmed förvärva den eftersträvade partitaktiska "makten". En "makt" som emellertid under 1970-talet i praktiken förde ner partiet till lägre sympatnivåer än någonsin tidigare under efterkrigstiden.

Skrämmande fakta

De fakta som Larsson redovisat om folkpartiets allt annat övergripande taktikspel skrämmer mig. Inte minst därför att Larsson öppet avslöjar att de folkpartister, som jag en gång betraktade som vänner och kamrater i samma regeringsgång, systematiskt sökte "sticka kniven i ryggen" på mig och mina moderata regeringskolleger.

Det kunde visserligen hända, att jag i svåra stunder förvånades över hur folkpartistatsråden tänkte och handlade. Men jag hade då inte ens en blek aning om att de i själva verket gjorde allt som stod i deras förmåga för att inte bara begränsa utan direkt sabotera alla förslag som arbetades fram i det departement som jag bar ansvaret för och vilka syftade till att skapa balans i den nedkörda samhälls-ekonomi som den första trepartiregeringen tog i arv efter socialdemokraterna.

Än mindre kunde jag drömma om att folkpartiet på ett tidigt stadium bestämt sig för att "försöka pressa moderaterna ut" ur den trepartiregering som bildats efter moderaternas stora segervall hösten

1979. Och inte heller att Ullsten långt före den så kallade "underbara natten" våren 1981 målmedvetet verkat för samarbete med socialdemokraterna framför fortsatt regeringssamverkan med moderaterna.

Dagens situation

Jag frågar mig nu vad som skulle hända om den nuvarande fyrtioallpartikoalitionen skulle bryta samman? Vilka politiska maktkombinationer kan då tänkas framträda? Där om vet vi i dag ingenting. Mer än att Anne Wibble och Bengt Westberg är andra personligheter än tidigare under 70-talet ledande folkpartister. Samt att Ingvar Carlsson uppenbarligen har hög taktisk beredskap efter vad som utspelades den 19 november och riktar den ena lockande inviten efter den andra till de två sk mittenpartierna. I folkpartiets nyhetsmagasin "NU" har han dessutom förutspått, att den så kallade nyliberalismens inflytande kommer att avta under 90-talet. Både socialliberalismen och socialdemokratin kommer då att få ökat stöd för sina idéer och värderingar. Kanske står vi — skriver han — då "inför ett lika viktigt historiskt vägval som på 30-talet och som kräver ett stort mått av politiskt mod och möjligheter både för socialdemokratin och socialliberalismen". Carlssons dörr står med andra ord på glänt för återgång till 70- och 80-talens fördärvbringande politik. Allt medan vi andra kommer att tänka på Alice i Underlandet: "Welcome in my parlour said the spider to the fly!"